

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Матюшенко І.Ю.

Головне управління зовнішньоекономічних зв'язків та європейської інтеграції
Харківської обласної державної адміністрації

Вступ

У сьогоденних умовах для України вкрай актуальною стає проблема створення національної інноваційної системи (НІС) як нової ефективної структури управління науково-технічною сферою країни. Побудова принципово нової НІС, адаптованої до вимог ринкової економіки, буде стимулювати зростання конкурентноздатності продукції українських підприємств, створить умови для подолання слабкого місця вітчизняної прикладної науки - відсутності зв'язку між освітою, наукою і виробництвом, а також стане каталізатором інноваційної активності, особливо в сфері наукомісткого підприємництва.

1. Передумови і проблеми створення НІС в Україні

До умов створення в Україні НІС слід віднести наступне:

- частково збережено науково-технічний потенціал та частина високотехнологічного виробництва;
- прийнято пакет нормативних актів щодо інноваційної діяльності;
- формуються механізми державного і ринкового фінансування інноваційних проектів;
- розвивається мережа об'єктів організаційно-технічної інфраструктури інноваційної діяльності;
- зростає використання можливостей масового інформаційного забезпечення й освіти на базі Інтернет-технологій;
- отримані позитивні результати інноваційного розвитку регіонів на базі кластерного підходу до оновлення виробництва;
- формується прошарок малого інноваційного підприємництва тощо.

Ключовими проблемами формування і розвитку НІС в Україні є такі [1]:

- 1) відсутність *теоретико-методологічної основи інноваційної політики держави*, створення якої дозволить забезпечити планомірність, прозорість, передбачуваність, комплексність інноваційної політики, високу результативність окремих елементів та синергетичний ефект від взаємодії;
- 2) відсутня єдина науково обґрунтована і затверджена на урядовому рівні *модель інноваційного розвитку країни*, що визначила б вибір України за багатьма альтернативними варіантами;
- 3) відсутня, навіть у концептуальному вигляді, *програма розвитку НІС*, в якій має бути визначено черговість, терміни, обсяги необхідних ресурсів, інструментарій та механізми розвитку складових інноваційної системи;
- 4) визначення жорстко *обмеженого переліку саме тих напрямів інноваційної діяльності* (максимум трьох), які містять в собі найбільший потенціал “проривної” інновації, спроможної забезпечити Україні лідерство на певному сегменті світового ринку;
- 5) розбудова інформаційно-комунікативного сектора, від якого залежать темпи розвитку окремих інститутів НІС та процеси активізації інноваційної діяльності взагалі.

На сучасному етапі НІС в Україні має два основних завдання:

- *тактичне* – запуск процесів масового оновлення всіх сфер господарської діяльності. Ключовим питанням є усунення розриву інноваційного процесу між стадіями виникнення нового знання та його впровадженням у практичну діяльність;
- *практичне* – впровадження механізмів стимулювання попиту та пропозиції на інноваційні продукти за одночасного розвитку інфраструктури інноваційної діяльності.

2. Структурні елементи державного регулювання інноваційної діяльності

Сутність *державного регулювання інноваційної діяльності* полягає в цілеспрямованому впливі органів державного управління на економічні інтереси інститутів інноваційної сфери. На рівні держави завжди повинний існувати штабний орган (Міністерство або Державний комітет), у якому приймаються основні рішення з питань інноваційної політики і який забезпечує координацію різних інститутів, що приймають участь у реалізації політики. Для України дотепер залишається проблема створення такої організаційної структури, яка б дозволила усунути дію політико-психологічних факторів і перешкод при досягненні консенсусу між основними учасниками процесу управління інноваційним розвитком.

У Законі України “Про інноваційну діяльність” вказується, що *державне регулювання інноваційної діяльності* здійснюється шляхом:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямків інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб’єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб’єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Регулювання інноваційної діяльності, відповідно до Закону України “Про інноваційну діяльність”, може здійснюватися на різних рівнях управління державою різними державними структурами – від Верховної Ради до органів виконавчої влади на місцях. Їх участь у регулюванні інноваційних процесів обумовлена тими функціями, які вони виконують у загальній системі управління економікою країни.

Верховна Рада України визначає єдину державну політику в сфері інноваційної діяльності, а саме [2]:

- створюючи законодавчу базу для сфери інноваційної діяльності;
- затверджуючи пріоритетні напрями інноваційної діяльності;
- визначаючи обсяг асигнувань для фінансової підтримки інноваційної діяльності в межах Державного бюджету України.

У *Верховній Раді* проблемами інновацій, в тому числі технологічних займаються:

- Комітет з науки і освіти;
- Комітет з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій;
- Комітет з питань промислової політики;
- Комітет з питань фінансів і банківської діяльності.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласної, районної ради відповідно до їх компетенції:

- затверджують регіональні інноваційні програми, що кредитуються з відповідних бюджетів;
- визначають кошти відповідних бюджетів для фінансової підтримки регіональних інноваційних програм;
- доручають органам державного управління їх фінансування через державні інноваційні фінансово-кредитні установи у межах коштів, виділених у цих бюджетах, і контролюють їх фінансування.

Представницькі органи місцевого самоврядування:

- затверджують місцеві інноваційні програми;

- у межах коштів бюджету розвитку визначають кошти місцевих бюджетів для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм;
- створюють комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм за кошти місцевих бюджетів;
- доручають своїм виконавчим органам фінансування місцевих інноваційних програм за кошти місцевого бюджету через державні інноваційні фінансово-кредитні установи;
- контролюють фінансування місцевих інноваційних програм і діяльність комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ.

Кабінет Міністрів України забезпечує:

- реалізацію державної політики у сфері інноваційної діяльності;
- підготовку та подання до Верховної Ради України пропозиції щодо пріоритетних напрямів інноваційної діяльності як окремої загальнодержавної програми або в межах програми діяльності Кабінету Міністрів України, загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- здійснення заходів щодо реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- сприяння створенню ефективної інфраструктури у сфері інноваційної діяльності;
- створення спеціалізованих державних інноваційних фінансово-кредитних установ для фінансової підтримки інноваційних програм і проектів, затвердження їх статутів чи положень про них, підпорядкування цих установ спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності;
- підготовку та подання до Верховної Ради України пропозицій щодо обсягів бюджетних коштів для фінансової підтримки інноваційних проектів через спеціалізовані державні інноваційні фінансово-кредитні установи;
- затвердження положень про порядок державної реєстрації інноваційних проектів і веденні Державного реєстру інноваційних проектів;
- інформування Верховної Ради України про виконання інноваційних проектів, які кредитувалися за кошти Державного бюджету України, і про повернення до бюджету наданих раніше кредитів.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності здійснює:

- заходи єдиної науково-технічної та інноваційної політики;
- підготовку та подання до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, державних інноваційних програм і необхідних обсягів бюджетних коштів для їх кредитування;
- координування робіт у сфері інноваційної діяльності інших центральних органів виконавчої влади;
- формування окремого підрозділу для кваліфікування інноваційних проектів інноваційних проектів з метою їх державної реєстрації;
- реєстрацію інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів;
- підготовку і подання до Кабінету Міністрів України пропозицій щодо створення спеціалізованих державних інноваційних фінансово-кредитних установ для фінансової підтримки інноваційних програм і проектів, розроблення статутів чи положень про ці установи;
- затвердження порядку формування і використання коштів підпорядкованих йому спеціалізованих державних інноваційних фінансово-кредитних установ і контролювання їх діяльності;
- делегування державним інноваційним фінансово-кредитним установам здійснення конкурсного відбору пріоритетних інноваційних проектів і фінансової підтримки цих проектів у межах коштів, передбачених Законом „Про Державний бюджет України” на відповідний рік;

- організацію підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інноваційної діяльності.

Центральні органи виконавчої влади:

- здійснюють підготовку пропозицій щодо реалізації інноваційної політики у відповідній галузі економіки;
- створюють організаційно-економічні механізми підтримки її реалізації;
- доручають державним інноваційним фінансово-кредитним установам проведення конкурсного відбору пріоритетних інноваційних проектів із пріоритетних галузевих напрямів із пріоритетних галузевих напрямів інноваційної діяльності і здійснення фінансової підтримки цих проектів у межах коштів, передбачених Законом „Про Державний бюджет України” на відповідний рік.

Таким чином, органи державної влади, відповідно до Закону України „Про інноваційну діяльність”, здійснюють регулювання інноваційної діяльності переважно прямими методами, через формування інноваційної інфраструктури, визначення пріоритетних напрямків інноваційного розвитку, відбору перспективних з погляду визначених пріоритетів інноваційних проектів і їх фінансову підтримку за рахунок бюджетних коштів. Державне управління інноваційною діяльністю в Україні здійснюють також:

1) *дорадчі органи управління*, в тому числі:

- Рада з питань науки і науково-технічної політики при Президентові України;
- Комісія Кабінету Міністрів з питань науково-технологічного розвитку;
- Міжвідомча комісія з питань науково-технологічної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України;
- Комісія з організації та діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів;
- Міжвідомча рада з координації фундаментальних досліджень при президії Академії наук України;
- Департамент інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки;

2) до системи управління інноваційним розвитком мають і повинні мати відношення і такі *організаційні структури*, як:

- Міністерство освіти і науки;
- Українська державна інноваційна компанія;
- Державне підприємство “Український інститут промислової власності” Міністерства освіти і науки України;
- ТОВ “Український центр інновацій і технологій”;
- Комісія з питань науки і технологій УСПП;
- Інститут інтелектуальної власності і права;
- Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг;
- Українська асоціація інвестиційного бізнесу;
- Інститут з питань управління якістю, міжнародних відносин та стратегічних досліджень;
- Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики;
- Українська асоціація якості;
- Державний експортно-імпортний банк України;
- Банк реконструкції і розвитку та інші.

Крім того, згідно до Указу Президента України № 1116/2005 від 19.07.2005 року створені:

- **Національна рада України з інвестицій та інновацій** як дорадчий орган при Президентові України;
- **Державне агентство України з інвестицій та інновацій** як допоміжний орган, підпорядкований Президентові України. На це агентство покладено:
  - організаційне, інформаційне і технічне забезпечення діяльності Національної рада України з інвестицій та інновацій;

- підготовку пропозицій Президентів України щодо діяльності державних органів і громадських інститутів у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності;
- супроводження інноваційних програм, схвалених Національною радою України з інвестицій та інновацій.

На наш погляд, доцільно було б створити *Міжвідомчу раду з питань з питань інноваційного розвитку*, яку б очолював Прем'єр – Міністр України. *За такої системи управління роль уряду переміщується в бік розробки і координації інноваційної політики, а не її проведення.*

Отже, частково вже створено систему відповідних органів державного управління інноваційним розвитком на загальнодержавному, галузевому і регіональному рівнях. Проблема полягає у відсутності чіткого і конкретного визначення функцій, відповідальності та повноважень цих органів.

На жаль, вітчизняна практика підтримки інноваційної діяльності є недостатньо ефективною. Сьогодні перевага надається методам прямого адміністрування, дієвість яких залежить від суб'єктивної оцінки інноваційного проекту особами, що здійснюють його експертизу. Однак стимулом до інноваційної діяльності має бути більший дохід інноватора, що забезпечується непрямыми методами регулювання, ефективність яких підтверджується досвідом економічно розвинутих країн. Отже, вдосконалення державної інноваційної політики повинно відбуватися у напрямі збагачення їх інструментарію.

3. Розвиток інституціональної інноваційної інфраструктури України

Загалом, в Україні, як і в інших країнах СНД, можливості просування інновацій ґрунтуються на наявності і видах суб'єктів інноваційної діяльності (ІД) з урахуванням спадщини інфраструктури радянського періоду. Розподіл функцій між основними суб'єктами технологічної інноваційної діяльності представлено в таблиці 1.

Таблиця 1 Характеристика основних суб'єктів, що складають інфраструктуру ІД

№ пп	Вид організації	Основна діяльність	Сильні сторони	Слабкі сторони	Оптимальне застосування
1	2	3	4	5	6
1.	Організації Національної Академії наук	Фундаментальні дослідження (ФД)	Ефективність у проведенні фундаментальних і дослідницьких робіт	Інфраструктура консервативна і малочутлива до інновацій	Створення теоретичного й експериментального заділу для наступного перетворення у технологічні інновації
2.	Університети	ФД і прикладні дослідження і розробки (ДР)	Бюджетні кошти, що виділяються Міносвіти на підтримку науки і наукового обслуговування вищої школи, а також на підтримку університетських технопарків	Відомчість підтримуваних інновацій	Інвестиційна діяльність на базі ДР вищої школи, що реалізується в університетських технопарках
3.	Великі оборонні НДІ і КБ	Дослідження і розробки (ДР)	Наявність технологічної інфраструктури, що в істотному ступені придатна для забезпечення інвестиційної діяльності	1. Відсутність необхідної організаційної інфраструктури 2. Нестаток коштів на утримання надлишкової технологічної інфраструктури. 3. У силу фінансових	1. Інвестиційна діяльність на базі власних ДР 2. Для підтримки інвестиційної діяльності доцільно виділяти незалежні структури (ІТЦ), що були б економічно вигідні базовим підприємствам

				проблем в існуючому вигляді не можуть забезпечувати сталості інноваційного циклу	
4.	Малі підприємства науково-технічної сфери (МП НТС)	Інвестиційна діяльність	1. Технічно грамотний персонал. 2. Сильна мотивація. 3. Гнучкість 4. Чутливість до вимог ринку.	1. Слабкість менеджменту 2. Пресинг податків і поборів 3. Нерозвиненість системи послуг, наданих МП, і технологічної інфраструктури, необхідної для діяльності МП НТС.	Інвестиційна діяльність, не зв'язана з рішенням фундаментальних проблем і складною кооперацією
5.	Інноваційні технологічні центри (ІТЦ) на базі конверсійних підприємств	Підтримка	Оптимальні умови для забезпечення діяльності МП НТС	Залежність від фінансової стійкості розташовуваних МП НТС і базового підприємства, що постачає технології та ресурси.	1. Концентрація незалежних МП НТС 2. Створення комплексної системи послуг для розвитку інвестиційної діяльності 3. Активний маркетинг високотехнологічної продукції в інтересах великих підприємств
6.	Великі промислові підприємства	Виробництво у сталій номенклатурі	Можливість освоєння інновацій по виробничих площах, типам виробництва, енергооснащеності і кваліфікації персоналу.	Необхідність істотних капітальних вкладень на технологічну підготовку виробництва.	1. Постановка і серійне виробництво інновацій при наявності масового попиту. 2. Джерелами інновацій є МП НТС.
7.	Навчальні фірми	Підвищення кваліфікації менеджерів	Компенсують нестаток знань і умінь діючого персоналу з маркетингу, управління колективом і розробками.	У багатьох випадках програми не враховують кваліфікації слухачів і специфіки їхнього виробництва.	Система підготовки і перепідготовки без відриву від виробництва
8.	Консалтингові фірми	Послуги суб'єктам, що ведуть інвестиційну діяльність	Оперативно і гнучко реагують на запити клієнтів	Обсяг і якість послуг не завжди задовільні	Використання послуг групи фірм, що мають найбільший потенціал

Інституціональну інноваційну інфраструктуру України представляють сьогодні більше 50 інноваційних центрів різного профілю, перші з яких з'явилися ще в середині 90-х років у результаті реалізації ряду міжнародних проектів, що фінансувалися європейськими і північноамериканськими агентствами і фондами. Кількість об'єктів інноваційної інфраструктури підприємництва в Україні у 1998 – 2004 рр. представлена в таблиці 2 [3].

Таблиця 2 Кількість об'єктів інноваційної інфраструктури підприємництва в Україні у 1998 – 2004 рр.

№ пп	Об'єкти інноваційної інфраструктури	1998	2000	2002	2004
1	2	3	4	5	6
1.	Бізнес-інкубатори	28	46	63	73
2.	Бізнес-центри	57	132	257	300
3.	Регіональні фонди підтримки підприємництва	48	72	107	149
4.	Технопарки	-	7	15	17

4. Розвиток регіональних інноваційних систем

Крім того, потрібні цілеспрямовані зусилля регіональної влади в Україні для розвитку і підтримки *регіональних інноваційних систем (РІС)*, які в окремих своїх елементах вже існують, але вимагають більш визначеного структурного оформлення. Система керування регіональним інноваційним розвитком може бути представлена управліннями, що приймають основні рішення з регіонального розвитку. До складу таких управлінь входять: *комітети з територіального планування розвитку*, що поєднують адміністративно-територіальні одиниці регіону й які забезпечують суспільно-правовий характер і нормативну структуру регіональної політики; *мережа агентств регіонального розвитку*, що інтегрують ініціативу бізнесу, територіальних і професійних громад; *інфраструктура ринку технологій*, що складається із сукупності економічних суб'єктів і механізмів, які організаційно і матеріально забезпечують взаємодію споживачів і розроблювачів технологій і технологічної продукції (технопарки, бізнес-інкубатори, НДІ і лабораторії при університетах (екстешн-сервіс), промислові підприємства тощо).

Регіональна інноваційна система може включати: *Суспільну раду при голові обласної ради (губернаторі)*, що буде регулярно (раз у півроку) розглядати пакет стратегічних пропозицій, розроблювальних регіональними інноваційними структурами; *Регіональний інноваційний центр (РІЦ)* як корпорацію зацікавлених інноваційних структур, вузів, науково-дослідних інститутів і бізнес-структур, що бере на себе організацію робіт зі створення і розвитку РІС, експертно-консалтингове й аналітичне забезпечення, організацію виставок, ярмарків і презентацій інноваційних проектів, інформатизацію і паблік-релейшенз робіт; *Регіональний інноваційний фонд* як фінансовий інструмент підтримки пріоритетних інноваційних проектів; *Інформаційно-виставковий центр* як місце для проведення бізнес-інноваційних форумів, конференцій, презентацій; *Інфраструктурну інноваційну мережу* як конгломерат існуючих елементів інфраструктури (бізнес-центри, інкубатори, патентні довірені, інноваційні центри великих вузів), що об'єднані рамковою угодою про кооперацію і субконтрактні угоди і координуються РІЦ; *Регіональний семінар з інноватики* як постійно діючий робочий семінар із проблем регіонального розвитку, де проходить апробація всіх проектів РІЦ.

Висновки

Україні, якщо вона прагне стати одними зі світових лідерів у ключових для себе областях, необхідно:

- провести істотне реформування *національної інноваційної системи*, яка повинна сприяти найбільш ефективній взаємодії в трикутнику „наука – бізнес – влада” для безперервного впровадження наукових розробок. Система управління наукою в Україні повинна включати, зокрема, Державний комітет (Міністерство) з питань науки і технологій, Національну раду з питань наукової й інноваційної політики при Президентові України, Міжвідомчу раду з питань інноваційного розвитку, яку б очолював Прем'єр-Міністр України;

- необхідно створити діючі *регіональні інноваційні системи*, що будуть включати: суспільну раду при голові обласної ради (губернаторі), регіональний інноваційний центр, регіональний інноваційний фонд, інформаційно-виставковий центр, інфраструктурну інноваційну мережу, постійно діючий семінар з інноватики тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л.Федулової. – К.: “Основа”, 2005. – 552с.
2. Йохна М., Стадник В. Економіка і організація інноваційної діяльності: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 400с.
3. Геєць В., Семіноженко В. Інноваційні перспективи України: Монографія. – Х.: Константа, 2006. – 272с.